

Metsäteollisuuden ja yhteiskunnan suhde murroksessa?

Metsäalan tulevaisuusfoorumin seminaari:
Metsä yhteiskunnassa – suhde murroksessa?

Teijo Rytteri
Maantieteen laitos
Joensuun yliopisto

Johdanto

Taloussosiologian professori Tarmo Koskinen on kuvannut metsäsektoria Suomen kansan yhteiseksi työmaaksi ja selviytymisen voimannäytteeksi.

Työmaassa ei ole ollut kyse vain taloudesta, vaan myös kansallisesta identiteetistä ja kulttuurista. Metsäsektori on ollut kansallinen projekti.

Tämä tarkoittaa myös sitä, että monet yhteiskunnalliset asetelmat ja yhteiskuntapolitiikkaa ohjaavat pelisäännöt ovat ymmärrettävissä vain metsäsektorin rakenteita tarkastelemalla.

”Kysymys Suomen metsistä kiertyy kysymykseksi suomalaisesta yhteiskunnasta eikä kysymyksiin suomalaisesta yhteiskunnasta voida vastata ilman metsäsektoria.”

Teoreettinen lähtökohta

Karl Polanyin mukaan yhteiskunnat ja markkinat kehittyvät sykleissä, jotka alkavat tuotannontekijämarkkinoiden sääntelyn purkamisesta ja päättyvät markkinoiden aiheuttamia hyvinvointiongelmia ratkovaan vastaliikkeeseen.

Tarkastelen aihetta hyväksyttävyyden ja vastuun käsitteiden näkökulmasta.

- vastuun näkökulma kiinnittää huomion erityisesti metsäteollisuuden käsityksiin omasta yhteiskuntavastuustaan

- hyväksyttävyyden näkökulmasta huomio kohdistuu metsäteollisuuden toimintatapojen muutosten ja koko metsäsektorin muutoksen aiheuttamiin yhteiskunnallisiin reaktioihin

Kansallisen metsäsektorin synty

Valtio osti norjalaisen Gutzeitin vuonna 1918.

- hallituksen eräänä tavoitteena oli siirtää Gutzeitin suuret maaomaisuudet suomalaisiin käsiin

- valtionyhtiöiden synty oli kansallismielisen porvariston reaktio kansainvälistä suurpääomaa ja monikansallisia yrityksiä vastaan. Niiden pelättiin vievän Suomelta sen tärkeimmät luonnonvarat ja tällä tavoin rajoittavan maan taloudellista itsenäisyyttä ja kehitysmahdollisuuksia.

- suurta ulkomaalaisten hallitsemaa omaisuutta pidettiin siis epäkohtana, joka maan taloudellisen itsemääräämisoikeuden nimissä oli purettava.

Kansallisen yksimielisyyden rakennusaineet

Kansallistamalla Gutzeit, rajoittamalla metsäteollisuuden maanomistusta ja hajauttamalla maanomistusta metsäsektorin tuottamia hyötyjä onnistuttiin jakamaan tasaisemmin yhteiskunnassa, mikä osaltaan teki metsäteollisuuden toiminnasta kansalaisten mielissä hyväksyttävää.

Metsäsektorin myöhemmän rakentamisen perustana oli onnistunut taloudellisten intressien yhteen liittäminen.

- metsäteollisuuden näkökulmasta myötämielinen investointiympäristö ja yhteiskunnan sitoutuminen toimintaympäristön kehittämiseen sekä kansallisten metsävarojen käyttöönotto ja kasvattaminen takasivat suotuisan kasvuympäristön
- metsänomistajien näkökulmasta metsäteollisuuden ja koko metsäsektorin toiminnan hyväksyttävyyden perustui puun kasvavaan kysyntään ja nouseviin metsänmyyntituloihin
- metsäsektorin työntekijöiden kohdalla hyväksyttävyyden perustui työpaikkoihin ja jatkuvasti kohonneisiin reaaliensioihin
- valtion kohdalla kansallisen luonnonvaran tehokas hyödyntäminen, kasvavat vientitulot ja syrjäseutujen taloudellisen toimeliaisuuden lisääminen olivat hyviä perusteita tukea metsäteollisuuden kasvua.

Valtio toteutti metsäteollistamispolitiikkaansa myös suoraan valtionyhtiö Enso-Gutzeitin avulla.

Puun käytön lisääminen, aluepolitiikka ja työllisyys nähtiin niin merkittäviksi itseisarvoisiksi tavoitteiksi, että Enso-Gutzeit edisti näitä päämääriä myös liiketaloudellisesta tuloksesta tinkien.

Pienen maan tiiviit yhteydet ja näkemys kansallisista päämääristä mahdollistivat metsäsektorin kehittämistä koskevan konsensuksen synnyn.

Kaikkien keskeisten eturyhmien intressien kytkeydyttyä metsäsektorin kasvuun ja kannattavuuteen metsäala sai merkittävää tukea valtiolta, mikä näkyi ennen kaikkea talous-, vero- ja metsäpolitiikassa, mutta myös panostuksina alan vaatimaan infrastruktuuriin, energiantuotantoon, teknologiaan ja koulutukseen.

”Väestöltään vähäinen Suomi on saatellut maailmantalouteen useita kilpailukykyisiä metsäalan jättiläisiä. Tämä saavutus on metsäperustaisen edistysuskon, kansallisten talkoiden ja valtion monitahoisen tukipolitiikan voimannäyttö.”

Tarmo Koskinen (2004).

Metsäsektorin kasvulle asetetut keskeisimmät tavoitteet ja toiveet

1. Kansallisen luonnonvaran käyttöönotto ja puun tarjonnan lisääminen
2. Puun kysynnän lisääntyminen
3. Työpaikkojen ja taloudellisen toimeliaisuuden lisääntyminen
4. Syrjäseutujen hyvinvoinnin jatkuva kasvu

Aluepoliittisten tavoitteiden toteutuminen

Syrjäseutujen taloudellinen toimeliaisuus ei lisääntynyt toivotulla tavalla metsäsektorin rakennemuutosten ja keskittymisen seurauksena. Myöskään teollisuuden puunkorjuupolitiikka ei tukenut maaseudun asuttuna säilymistä.

Paikallista kritiikkiä työpaikkojen hävitessä

- Toisaalta esim. MTK on tulkinut kansainvälisesti kilpailukykyisen puunjalostusteollisuuden ja tehokkaan korjuuketjun olevan paras tae puun kysynnälle ja kantohintojen nousulle.

- Valtio on tukenut metsätalouden työllistävyyttä ja metsänomistajien taloutta metsänparannusvaroin.

- Metsien mahdollisimman tehokkaalle kasvatukselle ja korjuulle ei myöskään ole nähty vaihtoehtoja, joten metsäsektori on säilyttänyt hyväksytyt asemansa myös syrjäseuduilla.

1980-luvulla valtionyhtiöiden riisuminen aluepoliittisista velvoitteista:

Valtionyhtiöiden ei enää ajateltu olevan alue, työllisyys, ja teollistamispolitiikan välineitä, vaan niiden katsottiin tuottavan eniten hyvinvointia harjoittamalla mahdollisimman tehokasta, kannattavaa ja kansainvälisesti kilpailukykyistä yritystoimintaa.

Lopullinen piste aluepoliittisten näkökohtien huomioimiselle metsäteollisuuden ohjauksessa oli Enso-Gutzeitin ja Storan fuusio. Valtio ei puuttunut enää lakkautuspäätöksiin, eikä metsäteollisuuden ratkaisuille ja aluepoliittisella ajattelulla ollut enää mitään kytkentää.

Puun kysyntä

Metsäpolitiikan ongelmaksi nähtiin 1980-luvulta alkaen metsien kasvua vähäisempi käyttö.

1990-luvun lopulla metsäteollisuus investoi yhä enemmän ulkomaille eikä näyttänyt olevan enää kiinnostunut metsien kasvun täysimääräisestä käytöstä. Tämä herätti muiden metsäalan toimijoiden piirissä kritiikkiä.

”Tämä tuntuu epäoikeudenmukaiselta, kun ajattelee, kun ajattelee, millä lempeydellä ja ymmärtämyksellä Suomi on aina omaa metsäteollisuuttaan kohdellut.”

J. Karrama (1999). Haluton metsäteollisuus. Metsätalous 3/99, 3.

MTK:n puheen johtaja Esa Härmälä puolestaan epäili, että

”Teollisuus ei enää halunnutkaan hyödyntää Suomen metsien täysiä hakkuumahdollisuuksia, koska hakkuiden lisääminen heikentäisi puumarkkinastrategista asemaa suhteessa MTK:hon.”

E. Härmälä (1999). Metsänomistajan oikeudet ja velvoitteet. Teoksessa Metsä ja Puu – Taistelu puusta. Rakennustieto Oy, Helsinki.

Myös metsäteollisuuden puuntuonnin lisääntyminen aiheutti vastaavia epäilyjä. Pohjois-Suomen metsänhoitoyhdistysten liiton Jouni Ekonojan mukaan

”Ongelma on räjähtämässä käsiin metsänomistajien ja yhteiskunnan kannalta. On käsittämätöntä, että myös Kemijärven sellutehdas, joka toimii keskellä halpaa kotimaista raaka-ainetta, käyttää venäläistä havukuitua.”

J. Ekonoja (1999). Metsäteollisuuden fuusioiden vaikutus Pohjois-suomen puumarkkinoihin ja puunkäyttöön. Teoksessa Onko Lapin metsätaloudella tulevaisuutta? Metla, Tiedonantoja 732.

Metsäteollisuus on pitänyt suomalaisen puun hintaa liian korkeana ja säädellyt markkinoita ja raaka-ainetarvettaan tuonnilla.

Valtion ratkaisuna ongelmallisena pidettyyn metsien vajaakäyttöön on ollut metsäteollisuuden houkuttelu kotimaisen puunkäytön lisäämiseen sopivalla talous-, vero- ja metsäpolitiikalla sekä panostuksilla alan vaatimaan infrastruktuuriin, energiantuotantoon, teknologiaan ja koulutukseen.

Työllisyys

Metsätalouden työpaikkojen määrä kääntyi pysyvään laskuun 1960-luvulla.

Metsäteollisuuden tuotannon ja työllisyyden välinen positiivinen kytkeä katkesi vuonna 1980. Metsäsektorin työpaikkojen määrä on vähentynyt tämän jälkeen tasaisesti.

Metsäsektorin työllisyyden väheneminen ei ole kuitenkaan heikentänyt sen hyväksyttävyyttä, vaan kehitys on tulkittu luonnolliseksi rakennemuutokseksi.

Metsäteollisuuden kansainvälisen kilpailukyvyn ylläpitämisen on katsottu olevan valtiontalouden ja hyvinvointivaltion rahoituksen kannalta välttämätöntä.

Vientituloilla on rahoitettu metsäsektorin rakennemuutoksen aiheuttamien yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuyrityksiä ja työttömiksi jääneiden sosiaaliturvaa.

Metsäteollisuuden ja yhteiskunnan välille on siis sovittu työnjako, jossa metsäteollisuus huolehtii mahdollisimman tehokkaasta yritystoiminnasta ja yhteiskunta sosiaalisista kysymyksistä.

21.9.2006 Eduskuntakeskustelu UPM:n ilmoitettua vähentävänsä 3000 työpaikkaa

Kauppa- ja teollisuusministeri Mauri Pekkarinen:

”Välittömästi sillä hetkellä, kun yritysjohto on antanut nämä ilmoitukset, ne prosessit ovat lähteneet liikkeelle, joita varten muutosturvainsäädäntö on olemassa...Tänä vuonna on varattu noin 30 miljoonaa... Hallitus näiltä osin on kohtuudella jo varsinaisessa budjetissa varautunut. ...joudutaan arvioimaan tarve, pitäisikö lisätä investointi-, kehittämis-, toimintaympäristö- ja vastaavia varoja niin, että ne kohdennettaisiin tässä tapauksessa juuri niille ongelma-alueille, ongelmapaikkakunnille, joita on eri puolilla Suomea.”

25.10.2007 Eduskuntakeskustelu Stora Enson ilmoitettua lakkautuksista

Pääministeri Vanhanen:

”...Ensi vuoden budjettiin kohdistetaan 15 miljoonaa euroa rakennemuutospaikkakuntien työllisyysperusteisiin ja muihin yritysten investointitukiin.”

Stora Enso noudattaa työllisyyskysymyksessä friedmanilaista yritysideoologiaa, jonka mukaan yrityksen ei pidä ottaa vastuuta muusta kuin taloudellisesta tuloksesta.

Tällä linjalla on ollut myös valtion tuki, sillä valtio ei ole katsonut voivansa puuttua yhtiön päätöksiin.

Kemijärven tehtaan lakkauttaminen herättänyt kuitenkin keskustelun siitä pitäisikö yhtiön huomioida toiminnassaan myös moraalisia kysymyksiä.

Kari Väänänen (HS 3.11. 2007)

”Pörssiyritykset päättävät asiat, ja kansalaisille paiskataan paskaämpäri eteen. Hallituskin on aivan hiljaa, vaikka se on suurin osakkeenomistaja. Kuka kansalaisen oikeuksia puolustaa, jos hallitus ei sitä tee? Mitä touhua tämä on? Missä on moraali?”

”Kemijärvellä syntynyt kansanliike joka puuhaa virallista julkilausumaa sekä internetiin avattavaa nimelistaa, joka voidaan toimittaa eduskunnalle” (HS 1.11.2007).

Metsien kasvun lisääminen

Puuston kasvu on onnistuttu nostamaan 1970-luvun alle 60 miljoonasta kuutiometristä 2000-luvun yli 80 miljoonaan kuutiometriin. Valtiolla on halua lisätä kasvua edelleen.

Pääministeri Matti Vanhanen totesi 25.10. eduskunnassa:

”Voidaan ja pitää tehdä toimia, joilla meidän omien metsiemme tuottoa lisätään. Metsänparannusvaroja tullaan nostamaan tämän hallituskauden aikana vuoteen 2011 mennessä 20 miljoonalla eurolla. Samalla tulemme suuntaamaan kohdistettuja toimia infrastruktuurin parantamiseen. me tarvitsemme toimia, jolla Suomessa oma puuhuolto pitkäjänteisesti saadaan toimimaan nykyistä paremmin, saadaan selvästi enemmän kotimaan metsistä puutavaraa ulos, ja siinä tarvitaan myös metsänparannusvaroja.”

Metsäteollisuus on puolestaan pitänyt valtion politiikkaa hyväksyttävänä vain jos puun tarjonta lisääntyy:

”Puun tasainen saanti kilpailukykyisellä kustannustasolla on välttämätöntä metsäteollisuuden kannattavalle tuotannolle ja investoinneille Suomessa.”

Metsäteollisuus Ry:n tiedote 30.10.2007

Metsäteollisuuden kannalta tavoite lisätä metsien tuottoa on vastuunottoa sen kilpailukyvyistä. Kun tarjonta lisääntyy ja kysyntää samalla vähennetään tuontipuulla ja tehtaita lakkauttamalla, puun hinta saataneen toivotulla tavalla alas.

Mikä metsäteollisuuden ja yhteiskunnan suhteissa on muuttunut?

Kansallisella tasolla toimineet yhtiöt joutuivat sopeutumaan yhteiskunnan asettamiin reunaehtoihin ja niiden intresseissä oli pyrkiä osoittamaan toimivansa yhteiskunnallisesti vastuullisesti turvatakseen toimintaedellytyksensä.

Erityisesti Enso-Gutzeitin kohdalla poliittinen ja taloudellinen sidos valtioon merkitsi riippuvuussuhdetta, jonka seurauksena yritysjohto ei voinut tehdä ratkaisuja joita olisi pidetty kansallisesti vastuuttomina.

Metsäteollisuuden yhteiskunnalliseen hyväksyttävyyteen ymmärrettiin siis kuuluvan muidenkin arvojen kuin voitontavoittelun edistäminen.

Yhteiskunnan ja metsäteollisuuden välille on kuitenkin muotoutunut selkeä vastuunjako, jossa

- teollisuus kantaa vastuun mahdollisimman kannattavasta yritystoiminnasta

- valtio kantaa vastuun yritysten toimintaedellytyksien ja yhteiskunnallisena tärkeinä pidettyjen arvojen turvaamisesta

Metsäteollisuuden kansalliseen hyväksyttävyyteen riittää tehokas voitontavoittelu

Mikä ei ole muuttunut?

Metsäteollisuus edellyttää yhteiskunnan kantavan edelleen vastuun suotuisan infrastruktuurin ylläpitämisestä ja raaka-ainetarjonnan lisäämisestä.

Yhteiskunnassa uskotaan edelleen, että kansallinen metsäomaisuus tuottaa parhaiten hyvinvointia jos metsissä kasvaa mahdollisimman paljon puuta.

Kysymyksiä

Ovatko kansallisen projektin puitteissa määritellyt päämäärät edelleen tavoittelemisen arvoisia globalisaation maailmassa?

Millaisilla keinoilla näiden päämäärien toteutumista voitaisiin yhteiskunnallisesti kestävimmin edistää?

Ovatko metsäsektorin rakennemuutoksen aiheuttamien hyvinvointiongelmien nykyiset korjauskeinot toimivia?

Nouseeko metsäteollisuuden toiminnan hyväksyttävyys kysymykseksi, joka johtaa valtion poliittisten linjausten tai yritysten yhteiskuntavastuu – linjausten muutokseen?